

Перспектива молочного скотарства в Україні

Виконав Зацепанюк Вячеслав Олександрович

мета

- Метою дослідження є оцінка теперішнього стану та обґрунтування напрямків підвищення розвитку галузі молочного скотарства в Україні. Об'єктом дослідження виступають процеси розвитку виробництва продукції молочного скотарства в інтегрованих агроформуваннях.

Виклад основного матеріалу дослідження.

- Від галузі скотарства отримують молоко та м'ясо, як головні види продукції, та гній і шкуру, як побічні види продукції. Зі зменшенням поголів'я ВРХ знижується і вихід вказаних видів продукції (табл. 1). Так, за 1991-2012 рр. наявність поголів'я ВРХ знизилася більше, ніж у 5 разів, у т.ч. корів – в 3 рази. Щорічне скорочення склало 961,8 тис голів, у т.ч. корів – 276 тис голів.

Таб.1 Основні показники розвитку галузі скотарства в Україні*

Показники	Роки						
	1991	1996	2001	2006	2010	2011	2012
Поголів'я великої рогатої худоби – всього, тис гол**	24623,4	17557,3	9423,7	6514,1	4826,7	4494,4	4425,8
у т.ч.: корів**	8378,2	7531,3	4958,3	3635,1	2736,5	2631,2	2582,2
Вихід телят на 100 корів, гол	88	75	68	78	74	73	73
Виробництво молока, тис. т	24508,3	17274,3	12657,9	13714,4	11609,6	11248,5	11086
Середній річний удій молока від однієї корови в сільськогосподарських підприємствах, кг	2941	1908	1588	2952	3893	3975	4109

* Тваринництво України: статистичний щорічник за 2011 р. / За редакцією Н.С. Власенко // Державна служба статистики України. – К., 2012. – 211 с.

** Інші показники на 1 січня 2012 р.

- За даними українського Союзу молочних підприємств, у світі в середньому в рік виробляється 714 млн т молока. Україна з показником 11 млн т входить в десятку виробників молока і молочної продукції. Якщо продуктивність корів у 1991 р. не перевищувала 3 тис кг, то у 2012 р. вона виросла на 39,7%. Дана тенденція є позитивною і свідчить про поступовий вихід галузі з кризи. Найбільшого успіху в напрямку зростання продуктивності корів досягли великотоварні та вертикально-інтегровані підприємства (агрохолдинги). Так, питома вага 15-ти найбільших аграрних підприємств за поголів'ям корів становить 10,7%, 13-ти підприємств за валовим надоєм молока – 10,8% (табл. 2).

Підприємства з найбільшим поголов'ям корів і валовим надоєм молока в 2010 р.*

Підприємства з найбільшим поголов'ям корів	Частка ринку, %	Підприємства з найбільшим валовим надоєм молока	Частка ринку, %
Егрес-Агро	1,7	Ілліч-Агро Донбас	1,6
Ілліч-Агро Донбас	1,4	Агрофірма ім. Довженко	1,4
Агрофірма ім. Довженко	1,1	Українська молочна компанія	1,4
Райз-Максимко	1,0	Райз-Максимко	1,1
Агрофірма «Шахтер»	0,7	Маріупольський металургійний-комбінат ім. Ілліча	0,7
Ярославна	0,7	Агро-Союз	0,6
Маріупольський металургійний комбінат ім. Ілліча	0,6	Зернопродукт МХП	0,6
Українська молочна компанія	0,6	Агрофірма «Маяк»	0,6
Зернопродукт МХП	0,6	Агрофірма «Агротіс»	0,6

- Так, в топ-20 підприємств – найбільших утримувачів молочних стад – по- голів'я корів в 2010 році, всупереч ринку, збільшилася на 5%. Серед великотоварного агробізнесу в окрему категорію виділяються агро- холдинги, питома вага виробництва яких представлена в табл. 3

Питома вага агрохолдингів у виробництві молока у 2010 р.

Назва компанії	Поголів'я на кінець 2010 р., тис гол	Надій молока від однієї корови, т	Виробництво молока, тис т	Питома вага виробництва молока, %	Питома вага поголів'я корів, %
Всього по сільгоспідприємствах	589,1	3,8	2216,5	100,0	100,0
в т.ч. по основних агрохолдингах	94,2	4,3	402,19	18,3	15,9
«ГК Ілліч-Агро» (HarvEastHolding)	13,9	4,1	57,36	2,6	2,4
«Астарта-Київ»	11,3	4,6	51,47	2,3	1,9
«Агро Альфа»	10,2	3,5	35,93	1,6	1,7
«Миронівський хлібопродукт»	7,7	4,6	35,12	1,6	1,3
«Райз»	6,0	4,1	24,31	1,1	1,0
«Агропродінвест»	3,5	5,7	20,03	0,9	0,6
«Приват Агро Холдинг»	4,1	4,7	19,43	0,9	0,7
«Агротіс»	4,0	4,6	18,38	0,8	0,7
«Укррос»	3,7	4,1	15,23	0,7	0,6
«Індустріальна молочна група»	2,9	5,0	14,57	0,7	0,5
«Агро-Союз»	1,8	7,9	14,28	0,6	0,3
«Сварог ВестГруп»	3,2	4,3	13,72	0,6	0,5
«Інтер-Агро-Капітал»	1,8	7,2	12,91	0,6	0,3
«Агрофірма Шахтар»	4,9	2,5	12,2	0,6	0,8
«NCH Capital»	2,2	4,7	10,25	0,5	0,4
«Агротон»	2,8	3,5	9,76	0,4	0,5
«UkrlandFarming»	4,8	1,8	8,8	0,4	0,8
«ТерраФуд»	1,3	5,1	6,65	0,3	0,2
«Нібулон»	1,2	5,5	6,6	0,3	0,2
«Amgroup»	1,1	5,1	5,63	0,3	0,2
«Синтал»	1,0	5,6	5,56	0,3	0,2
«УкрАгроКом»	0,8	5,0	4,0	0,2	0,1
Всього по інших сільгоспідприємствах	494,9	3,7	1814,31	81,7	84,1

- В останні роки відзначається тенденція зменшення числа непрофільних гравців на ринку на користь професійних учасників. Серед підприємств з найбільшою кількістю корів – «Егрес-Агро», ДП «Ілліч-Агро Донбас», «Агрофірма ім. Довженко». На двадцятку найбільших припадає 12,4% загального поголів'я в країні і 10,8% від загального виробленого молока. Так, Група HarvEast активно розвиває молочне скотарство. В активах холдингу 28 молочнотоварних ферм, а поголів'я молочного стада становить більше 12 тисяч корів. Холдинг виробляє 57 млн літрів молока на рік. Такі показники забезпечили йому перше місце серед виробників молока в Україні. Поголів'я корів молочного стада в інтегрованих підприємствах складає 15,9% від загального поголів'я корів у країні. При цьому питома вага виробництва молока коливається на рівні 18,3%, що свідчить про більш високу продуктивність корів в агрохолдингах – на 13,2% вище, ніж у не інтегрованих сільсько-господарських підприємствах. Таким чином, можна констатувати про високий рівень бізнес-процесів, особливо про умови утримання, годівлі, селекційну роботу, що призводить до продуктивності вище середньої по країні, налагоджених надійних зв'язків з переробними підприємствами (деякі агрохолдинги не мають повного технологічного циклу виробництва і переробки молока) і т.д.

- Агрохолдинги прагнуть використовувати власні ресурси (сировинну базу) (організуються або поглинаються сільськогосподарські підприємства, які ви- рощують і заготовляють кормові культури) для приготування комбікормів (бу- дуються комбікормові цехи та заводи на території ферм, що дозволяють знизити транспортні та інші витрати, оперативно реагувати на потреби тварин в різних видах кормів), що прямо впливає на собівартість виробленого 1 літра молока. Різниця між даними таблиці 2 і 3 полягає в тому, що підприємства наведені в таблиці 2, у більшості випадків, є структурними підрозділами агрохолдингів. Проблемою, що стримує розвиток підприємств скотарського напрямку, являється низький рівень якості продукції, що надходить на переробку, особливо молока. Поголів'я корів молочного стада сільськогосподарських підприємств в 2012 р. нараховувало 583,7 тис, що становить 22,6%. У той же час, в господар- ствах населення утримується 77,4% поголів'я, якими вироблено майже 80% усього молока. Але таке молоко реалізується удвічі дешевше, ніж сільськогос- подарських підприємств, на що впливає низька його якість.

- У той же час, аналіз структури виробництва продовольства в економічно розвинених країнах свідчить, що основним інтегратором комплексного розвитку агропромислового комплексу в цілому є високорозвинена харчова промисловість, яка забезпечує комплексну переробку сільськогосподарської продукції на безвідходній основі з максимальним використанням її компонентів на продовольчі цілі [2, С. 250]. Низка найбільших мультинаціональних компаній-виробників молочної продукції також присутні на українському ринку. Це – Данон, Лакталіс (обидві – Франція). У деяких країнах ринок молока і молокопродуктів повністю консолідований (Данія, Швеція, Нідерланди). У порівнянні з розвиненими країнами Європи в Україні переробка молока знаходиться на низькому рівні. Разом, серед світових компаній, які за останній час більше купували активи, три компанії мають потужності з виробництва в Україні – Лакталіс, Бель, Вімм Білль Данн.

- У 2012 р. переробними підприємствами закуплено у сільськогосподарських підприємств молока у перерахунку на молоко встановленої базисної жирності 2,278 млн т, з нього 5,3% – екстра, 31,2% – вищого ґатунку, 57,6% – I ґатунку, 5,6% – II ґатунку і 0,3% – неґатункового (табл. 4). Господарства населення реалізували 2,007 млн т молока у перерахунку на молоко встановленої базисної жирності, з якого 0,2% – вищого ґатунку, 17,0% – I ґатунку, 75,1% – II ґатунку і 7,7% – неґатункового.

Таблиця 4

**Надходження молока на переробні підприємства України
за 2010-2012 роки**

Види продукції	2012р.	2011р.	2010р.	2011р. у % до 2010р.	2012р. у % до 2011р.
Молоко та молочні продукти – всього, тис т	4716,4	4615,1	4793,2	96,3	102,2
Надійшло на переробку молока, виробленого переробними підприємствами, тис т	9,6	8,7	13,9	62,6	110,4

- Переробними підприємствами у 2012 р. передано на переробку 9595 т молока власного виробництва, з нього підприємствами Запорізької області – 3894 т, Київської – 2111 т, Івано-Франківської – 1678 т, Одеської – 452 т, Закарпатської області – 407 т, Херсонської – 372 т, АРК – 315 т, Харківської – 196 т і Хмельницької – 170 т. Переробні підприємства усіх наведених областей, окрім Івано-Франківської, наростили обсяги власного виробництва молока. Як бачимо, переробні підприємства завантажують свої потужності сировиною власного походження: молоком – на 0,2% від загального обсягу переробки.

- Ціни на молоко, передане переробним підприємствам господарствами на- селення, у 2012 р. коливалися від 1631,8грн/т (Львівська обл.) до 3272,9 грн/т (Закарпатська обл.), сільськогосподарськими підприємствами – від 2264,4 грн/т (Чернігівська обл.) до 4148,1 грн/т (Закарпатська обл.). В регіонах, в яких пропозиція перевищувала попит, ціни були низькими, а в регіонах, де попит пере- вищував пропозицію, ціни зростали. В середньому ціни на молоко закуплене переробними підприємствами у 2011-2012 р. знизилися на 12,9% (з 2736,1 до 2386,2 грн/т). Якщо в сільськогосподарських підприємствах молоко II ґатунку і негату- нкове становить 5,9%, то в господарствах населення 82,8%, тобто останні є не- конкурентоспроможними на ринку сирого молока.

- В Євросоюзі молоко класифікують лише на вищого ґатунку та екстра, іншого не передбачено законодавством. Таке молоко, згідно стандарту допускає наявність 30-50 тис мікроорганізмів на мілілітр молока, у той час як молоко прийняте від господарств населення II ґатунку містить 1,5-2 млн мікробів. Тому ціни на таку сировину низькі, що впливає з додаткової її обробки. За словами начальника аналітичного відділу київської консалтингової компанії ААА Марії Колесник, процес скорочення частки молока, яке постачає на переробні підприємства населення, зупинити неможливо. «Навіть, якщо жирність селянського молока висока, то 75-80% цього продукту лише другого сор-ту. Кількість бактерій в ньому зашкалює, тому переробник змушений витратити

- час і кошти на обробку та доведення сировини до певних стандартів. До того ж не всі види продукції можна робити з такого молока» – пояснює пані Марія. І додає, що внутрішній ринок молокопродуктів перенасичений, і для потужних компаній цікавіше відправляти продукцію на імпорт, але у сусідніх держав питання якості першочергове. Саме ці вимоги змушують великі українські компанії шукати інших постачальників сировини [6]. Інший немаловажний чинник – низькі ціни реалізації молока. Низькі закупівельні ціни – наслідок великого зосередження виробленого молока в господарствах населення. Якщо за один літр молока реалізованого сільгосппідприємствам виплачується – 2,5-3,0 грн., то господарствам населення – 1,8-2,0 грн і тільки великі агроформування реалізують свою продукцію за ціною 3,6 грн/л.

- Міністерство аграрної політики України пропонує дозволити використувувати для промислової переробки тільки молоко, яке не пізніше, ніж через дві години після доїння було охолоджене до 6 °С і доставлене на підприємства в ємностях, що дозволяють зберегти його при температурі не вище 10 °С. Такі норми містяться в проекті постанови Кабінету міністрів «Про затвердження технічного регламенту «Вимоги до молока і молочних продуктів» (березень 2011 р.). Схвалення документа сприятиме підвищенню якості молочної продукції та усуненню технічних бар'єрів у торгівлі з Євросоюзом, йдеться у пояснювальній записці. Вимоги до температури молочної сировини містяться в технічних регламентах, які діють і зараз

- Закон про молоко зобов'язує переробні підприємства здійснювати розрахунки з постачальниками об'єктів державного цінового регулювання в термін не пізніше семи банківських днів із моменту отримання продукції. Законом також встановлюється гранична торговельна націнка на молоко. Це положення створює правові умови для контролю над рентабельністю обробки молока й зменшення спекуляцій на відпускних цінах на молоко [11]. На сьогодні строк здійснення розрахунків між торговельними організаціями та переробними підприємствами, зокрема, за поставлену молочну продукцію становить 25-45 днів, а в окремих випадках – до 60 днів із дня поставки продукції.

- Відтак, зміна терміну здійснення розрахунків між суб'єктами, що здійснюють заготівельну діяльність, та постачальниками сільськогосподарської продукції, яка підлягає державному ціновому регулюванню, створює ризик вимивання оборотних коштів переробних підприємств, збільшення їх кредиторської заборгованості перед банками, зменшення виробництва продукції внаслідок скорочення обсягів закупівлі сировини. Це у свою чергу позначиться на собівартості готової продукції та спричинить підвищення цін на продукцію у роздрібній мережі [10]. Введення обов'язкової вимоги укладення типових письмових договорів є також прямим втручанням держави в діяльність молочного бізнесу, що призведе до припинення прямих закупівель молока у фермерських господарств або вимушеної необхідності його закупівель у посередницьких структур і, як наслідок, падіння закупівельних цін.

- Проблему дефіциту молочникам доводиться вирішувати самотійно і за свій рахунок. Так, компанія «Danone Україна», один з найбільших виробників 205 молочних продуктів в країні, разом з Міжнародним благодійним фондом «Хай-фер» реалізують проект створення сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, інвестувавши в нього близько 1 млн євро. Компанія купує устаткування для збору та охолодження молока і забезпечує стабільний попит на якісну продукцію. Молоко з кооперативів переробляється на заводі «Данон Дніпро» [7]. Аналіз проведених досліджень дає можливість визначити напрямки розвитку ринку молока та молочних продуктів. Нами запропоновано використовувати наступну схему взаємозв'язків між учасниками ринку молока (рис. 1). У зв'язку з тим, що сільськогосподарські та переробні підприємства повинні проходити атестацію кожні 5 років (ст. 11 Закону України «Про молоко та молочні продукти»), даний елемент виділено в окремий етап їх функціонування. Сільськогосподарські підприємства можуть об'єднуватись з переробними підприємствами на умовах контрактації на довгостроковій чи середньостроковій основі, будувати власні переробні потужності, купувати діючі переробні заводи. Такий підхід виділено короткою пунктирною лінією – має назву «інтегра-

- ція вперед». Інша ситуація, коли переробне підприємство об'єднується з виробниками молока на основі контрактів, будує власні ферми або інвестує кошти у придбання діючих сільськогосподарських підприємств. Такий підхід виділено короткою пунктирною лінією – має назву «інтеграція назад». Можливий варіант створення налагоджених, тривалих, вигідних взаємозв'язків переробних підприємств з господарствами населення – довга пунктирна лінія. У такому випадку створюється обслуговуючий чи виробничий кооператив (сімейні ферми), який об'єднує селян декількох сіл. В даному напрямку доцільно навести успішний приклад Групи компаній «Мілкіленд»

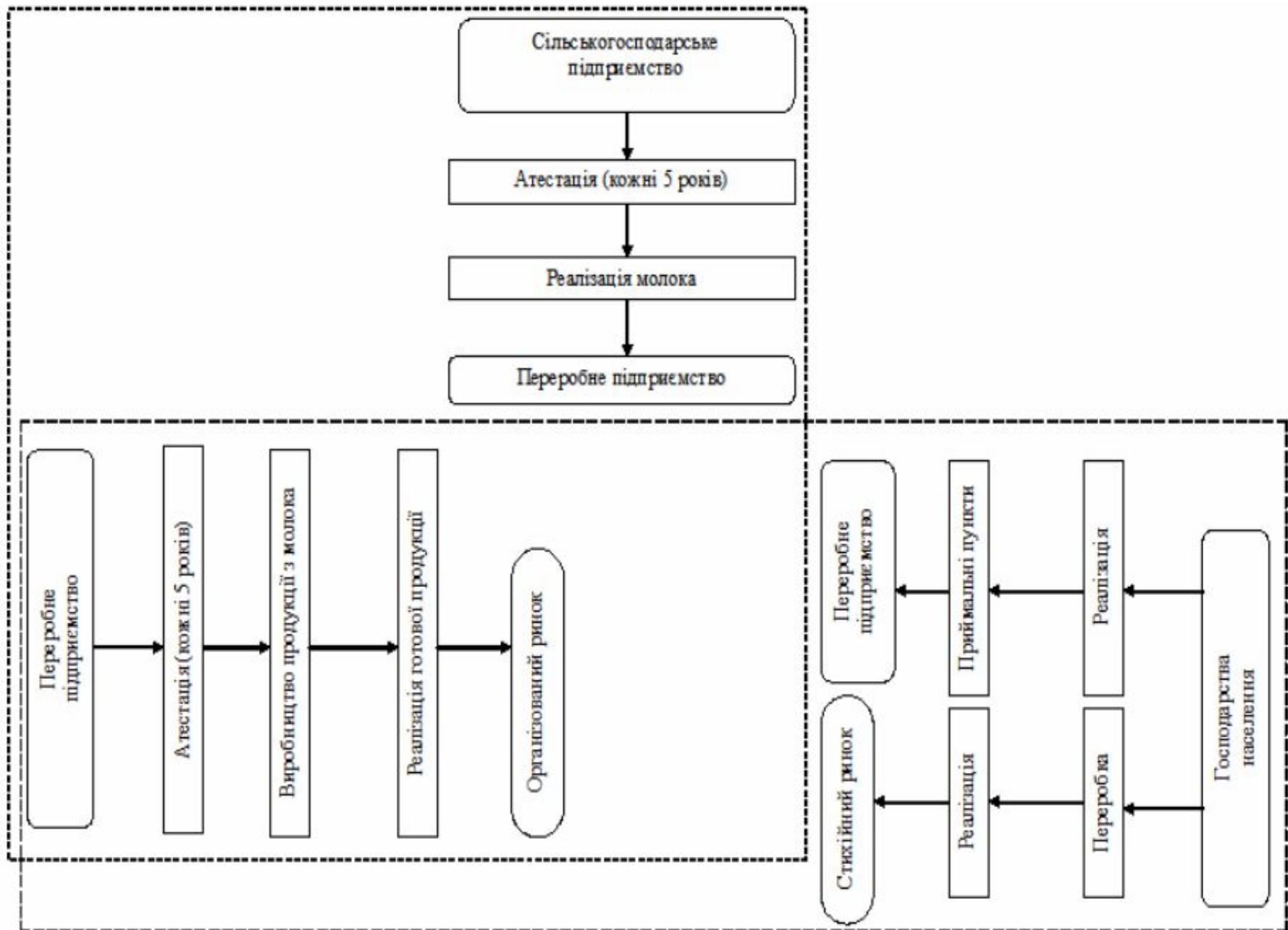

Рис. 1. Взаємозв'язки суб'єктів ринку молока та їх реалізація*

- Протягом 4-х місяців 2011 року в 12-ти областях України працюють 16 молочних кооперативів, створених і, які розвиваються за підтримки Групи компаній «Мілкіленд». Кооперативи створені як об'єднання селян – дрібних виробників молока для отримання економічного ефекту від загального виробництва та збуту цього продукту, інвестування виручених коштів до збільшення продуктивності молочного стада і поліпшення якості виробленого молока. Для досягнення згаданих цілей, кооперативи купують сучасне доїльне обладнання, оплачують якісні ветеринарні послуги, забезпечують централізовану закупівлю і поставку збалансованих кормів, надають своїм учасникам цільові позики. Крім того, важливим завданням кооперативів є консультування та навчання своїх учасників сучасним методам утримання і годівлі молочної худоби. Компанія отримує через кооперативи понад 15% зібраних обсягів молока і планує надалі збільшувати питому вагу таких поставок.

- За станом на 1 жовтня 2011 року, учасниками 16 кооперативів в 12 областях України стали майже 16 тисяч селян, у яких орендується понад 19 тис. голів корів молочного стада. «Мілкіленд» вітає і підтримує створення успішних молочних кооперативів, оскільки вважає забезпечення зростання обсягів заготівлі високоякісної сировини одним зі своїх ключових стратегічних пріоритетів. Необхідно зазначити, що переробні підприємства із року в рік збільшують поголів'я корів, а відповідно і валовий надій (екстра, вищого та I ґатунку) молока. Агропромхолдинг «Астарта-Київ» та компанія «Данон» – світовий лідер в молочнокисломому сегменті, почали обговорення масштабного спільного проекту в області виробництва і переробки молока. Високий рівень вертикальної інтеграції в тваринництві, власна кормова база і напрацьований досвід промислового тваринництва дозволять агропромхолдингу в найближчі роки істотно наростити обсяги виробництва молока та підвищити його якість. Стратегічне партнерство з «Данон» і використання його міжнародного досвіду, дадуть можливість вивести молочний напрям на новий рівень ефективності.

- Найбільшим покупцем сирого молока в HarvEast є компанія «Лакталіс- Україна». В рамках чинного контракту HarvEast постачає компанії «Лакталіс- Україна» 14 тонн молока щодоби. Враховуючи високу якість молока, сторонами була досягнута домовленість про збільшення обсягів відвантаження до 35 тонн в добу в 2012 маркетинговому році. Річний обсяг поставок складе 12775 тонн. Інтегровані формування в середньому на одну корову отримують 4,3 тис кг молока на рік, що вище продуктивності корів, зосереджених в господарствах на- селення в 1,5-2 рази, тоді як в Ізраїлі – 12 тис. Світова практика свідчить, що ферми з середньорічним надоєм на одну ко- рову до 6 тис кг та середньодобовим надоєм менше 20 кг відносяться до гірших. У 2012 році велика частина коштів державного бюджету, виділених на аграрну галузь, буде спрямована на розвиток тваринництва, а саме молочного скотарства. Крім того дотації полягають і в ефективному застосуванні коштів 207 на потреби галузі. Про це повідомив міністр аграрної політики і продовольс- тва Микола Присяжнюк.

- За його словами, на сьогодні в умовах трирівневої форми ведення сільськогосподарства, а це фермерські, одноосібні і великотоварні виробництва, фінансування буде в першу чергу спрямована на розвиток одноосібних господарств і колективних ферм [5]. Прогнозні розрахунки, проведені в ННЦ «ІАЕ», свідчать, що при раціональному використанні молочних корів, їх поголів'я на початок 2015 р. в сільськогосподарських підприємствах, головним чином, за рахунок власного відтворення і закупівлі в населення та племінних господарствах телиць і нетелей може бути доведене – до 1,3 млн голів, у 2020 р. – 2,4 млн голів і 2030 р. – 3,3 млн голів. Доцільно також забезпечити стабілізацію поголів'я корів у господарствах населення хоча б на рівні 2,6 млн голів. Тоді при підвищенні надою молока на корову в середньому в усіх категоріях господарств до 4906 кг у 2030 р. виробництво молока становитиме 26 млн тонн [1, С. 220]. Дане дослідження не містить розрахунків молока за категоріями, що є основоположним при виході переробних підприємств зі своєю продукцією переробки на зовнішні ринки. Мінагропрод ставить перед собою завдання у перспективі до 2015 року збільшити поголів'я корів до 2,72 млн гол, підвищити продуктивність основного стада до 5,66 тис. кг/рік, та доведення обсягів виробництва молока до 15,4 млн т на рік. Для виконання поставлених завдань необхідно спрямовувати зусилля владних структур всіх рівнів на розвиток великотоварного виробництва та підтримку особистих селянських господарств

Висновки

- Підсумовуючи вищенаведене, доходимо висновку, що покращення ситуації на ринку сирого молока можливе шляхом організації аг-ропромислових підприємств (об'єднань) як вгору, так і вниз, з входженням до їхнього складу кооперативів та сімейних ферм. Для цього необхідно: - підвищити продуктивність корів; - покращити селекційну справу в молочному скотарстві; - підвищити питому вагу племінних тварин у стадах; - організувати власне вирощування і заготівлю кормів та виробницт-ва комбікормів (забезпечити оптимальний рівень годівлі тварин, з забезпеченням кормами однієї голови не менше 56 ц к.од.); - підвищити стандарти до якості молока, яке реалізується молокопере-робним підприємствам; - організувати виробничі та обслуговуючі кооперативи з виробницт-ва молока, сімейні ферми на базі господарств населення; - законодавчо забезпечити умови для збільшення поголів'я корів в особистих господарствах населення до 15-20, з відповідним забезпеченням виробничого обладнання та виплатою державних дотацій за збережене поголів'я; - стимулювання закупівлі племінних тварин усіма категоріями господарств; - створювати стратегічні альянси між великотоварними агроформуваннями та переробними підприємствами.